
Politička teorija

Izvorni znanstveni članak

321.01

340.12

Je li država prema svojem najvišem određenju – prošlost?

ZVONKO POSAVEC *

Sažetak

Autor zastupa tezu da u Hegelovoj *Filozofiji prava* postoje dvije tendencije, koje se međusobno dotiču, prožimlju i podržavaju: s jedne strane, država je takvo stanje društva u kojem vlada općenita volja građana. Ona je jedini izvor pozitivnog prava, jer samo preko nje mogući su zakoni koji ne čine nepravdu podanici-ma. Država se ovdje promatra kao idealna univerzalna osobnost, prilagođena spekulativnom kretanju autorefleksije. S druge strane, kao razumska država, država je ujedinjenje različitih interesa koje bi trebalo osigurati dobar život građana. Princip njihova ujedinjenja ovdje je posebna korist. Ovdje nije samoodređenje apsolutni princip njihova ujedinjenja, nego uzajamni kompromis, uzajamni uspjeh i srazmjerno jednaki učinak koji stvara uzajamnu ovisnost.

Ove dvije tendencije u potpunosti su odredile shvaćanje države u njemačkom kulturnom prostoru: jednom ona nastupa kao idealna veza reflektirajućih pojedinaca, a drugi put kao aparat moći. Ovu tendenciju pokazuje autor na njemačkoj jurisprudenciji. Autor smatra da je došlo do kraja politike koja se orijentira bilo na državi kao idealnoj zajednici, ili državi kao aparatu moći. Jedino snažno demokratsko posredovanje civilnog društva može nadvladati ove dvije apstraktne solucije.

Raščlamba

1. Uvod
2. Hegelov pojam slobodne volje
3. Struktura *Filozofije prava*
4. Konceptija države
5. Njemačka jurisprudencija i Hegel
6. Zaključak

* *Zvonko Posavec*, redoviti profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu na predmetu Politička teorija i političke institucije.

1. Uvod

U svojim Predavanjima o estetici Hegel piše: "... umjetnost ostaje za nas, s obzirom na svoje najviše određenje, nešto prošlo. Time je ona za nas izgubila pravu istinu i život, i više je premještena u našu predodžbu, a da bi u zbiljnosti potvrdila svoju prethodnu nužnost i zauzela svoje uzvišeno mjesto."¹ U naše vrijeme umjetnost nije najviši način opstanka, nego nas ona "poziva na misaono razmatranje, i to ne u cilju kako bismo umjetnost ponovno probudili, nego da bismo znanstveno spoznali što je umjetnost."² U Hegelovom spekulativnom sistemu nije više umjetnost najprimjereniji način spoznaje zbilje, nego "mišljenje tvori najunutarniju bitnu prirodu duha."³ Umjetnost je postala predmetom estetskog doživljaja, dakle nešto neobavezno što je prepušteno subjektivnom doživljaju.

Može li se tako nešto reći i za državu?

Je li država izgubila svoju raniju nužnost i svoje uzvišeno mjesto, svoju pravu istinu i život? Nije li ona bila samo jedna povijesna veličina koja je nastala u konfesionalnim ratovima 16. i 17. stoljeća, a razrješenjem nacionalne države, polako nestaje u svojem dosadašnjem značenju? Pravnik Carl Schmitt smatra: "Europski dio čovječanstva živio je donedavna u epohi čiji su juristički pojmovi bili oblikovani od države i koji su predstavljali državu kao model političkog jedinstva. Epoha državnosti ide sad svojem kraju: O tome ne treba gubiti ni jednu riječ."⁴ Zatim slijedi zaključak: "Država kao model političkog jedinstva, država kao nosilac najčudnijeg od svih monopola, naime monopola političkog odlučivanja, ovaj sjajni odlomak europske forme i zapadnog racionalizma silazi s prijestolja."⁵ U ovoj procjeni situacije Carl Schmitt nije usamljen. Brojne najave smrti države možemo stalno pratiti od polovice 19. stoljeća. Ne samo ljevičari, poput Marxa, Engelsa i Lenjina, nego i anarhisti i sindikalisti, kao i desničari, najavljuju i objavljuju smrt države. O tome nas opširno informira Helmut Quaritsch u svojoj knjizi *Staat und Souveränität*.

Danas govorimo u raznim smjerovima o državi, koji često puta sadržavaju izrazito heterogene elemente. Tako piše Peter Häberle: "Državi se pripisuje mnoštvo heterogenih atributa: ona se apostrofira kao korporacijska država, kao privredna ili sindikalna država, kao stranačka država, kao država temeljnih prava, kao upravna, zakonska ili pravna država." On se pita: "Je li država sve to u isto vrijeme? Relativiraju li se međusobno ova svojstva tako da ona na kraju u cjelini više ništa ne znače?". I dolazi do zaključka: "Očito je da nećemo (više) uspjeti razviti nauku o državi i ustavu iz jednoga ključnog pojma ili ju reducirati na jedno (političko uvjetovano) pitanje: kao što je 'integracija', 'odlučka', 'temeljna norma', stupnjevita izgradnja, država/društvo,

¹ Hegel, *Vorlesungen über die Ästhetik*, Bd. 13, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1970., str. 25.

² Ibid., str. 26.

³ Ibid., str. 27.

⁴ Schmitt, Carl, *Begriff des Politischen*, Duncker & Humblot, Berlin 1979. Unveränderter Nachdruck der 1963 erschienenen Auflage, str. 10.

⁵ Ibid., str. 10.

sloboda. Zamislivo bi bilo da postoji toliko aspekata države koliko postoji znanosti o čovjeku i da se politička zajednica može obuhvatiti na kraju samo od antropološki utemeljene cjeline, ali ne iz totalno integracijske znanosti.”⁶

Je li država u svojoj istaknutoj ulozi zbilja prošlost? Može li nam Hegel pri tome uopće još pomoći? Nije li njegov pojam države postao antikvaran? O tome su mišljenja jako podijeljena. Čini se da i kritičari Hegela, kao i njegovi apologeti, imaju podjednako jake argumente. Karl Marx je smatrao da je Hegel zastupao zastarjelu koncepciju staleške države koja je odavno odbačena. Eric Weil pronašao je u Hegelovoj Filozofiji prava uzornu “modernu državu.” Karl Popper, kao i njegove pristalice, Topitsch i Hans Albert, vidjeli su u Hegelu preteču nacionalsocijalističke vladavine nasilja. René Maričić smatrao je da je Hegel izradio princip pravne države. Od Rudolfa Hayma potječe prigovor da je Hegel samo reproducirao postojeći državni poredak pruske monarhije, a Werner Maihofer vidi u njemu profeta moderne države blagostanja koja ima sve oznake socijalliberalizma. Svako ovo mišljenje može se potkrijepiti citatima iz Hegela, može se lagano izvaditi iz nekoga Hegelovog teksta. Pokušat ću neovisno o raznim mjestima dati dominantno gledište Hegelova razmišljanja o državi i pokazati njegovu povijesnu veličinu, kao i stanovite stranputice koje su na njemu nastale.

2. Hegelov pojam slobodne volje

U 4. paragrafu Filozofije prava⁷ određuje Hegel tlo prava, a tlo prava je nešto duhovno, što u Hegelovom jeziku znači nešto što smo mi sami proizveli. Dakle, tlo prava ne može biti neki dani bitak, bilo da je riječ o danoj prirodi ili o danoj transcendenciji. I tada dolazi odlučno određenje prava: “Njegovo pobježište i ishodište je volja, koja je slobodna, tako da sloboda čini njegovu supstanciju i određenje, a pravni je sistem carstvo ozbiljene slobode, svijet duha proizveden iz njega samoga kao druga priroda”. U daljnjim paragrafima određuje Hegel momente ove slobodne volje, koji tek u punom opsegu određuju slobodu.

Najprije sadrži volja moment “čiste refleksije ja” (§ 5). Promatrano s ove točke gledišta, volja je “apsolutna mogućnost da se može apstrahirati od svakog određenja” (§ 5). Utoliko se uzima volja kao sposobnost da se negativno odnosi prema svojim sadržajima i da se time čini neovisnim o njima, da ona, negirajući ih, okrećući se samoj sebi, dolazi do “slobode (mislećeg) razuma”, do “slobode praznine”, kao što kaže Hegel, jer ona to još jedino ostaje, ukoliko se okrene od svih posebnih sadržaja htijenja i ukoliko volja postaje predmetom “čistog mišljenja samoga sebe” (§ 5).

⁶ Häberle, Peter, *Verfassung als öffentlicher Prozess*, Duncker & Humblot, Berlin 1978., str. 349.

⁷ Puni naslov djela glasi: *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, prema Suhrkamp Verlag, Frankfurt/M. 1970. Djelo je Hegel napisao i predao izdavaču 1820., a ono je trebalo izaći 1821. Kako je izdavač pokazao iznimnu revnost, djelo nije izašlo 1821., nego 1820., premda je na njemu bio već otisnut datum 1821. Odatle se često događa da netko navodi 1820., a netko 1821. kao godinu njezina objavljivanja.

Volja je u ovoj slobodi kao “čista neodređenost”, “apsolutna apstrakcija ili općenitost” (§ 5). Sloboda volje opstoji najprije u ovoj vrsti prazne općenitosti htijućeg Ja.

Kad se ova apstraktnost primijeni na konkretno bogatstvo ćudorednog života, nastupa doba užasa, kao što se to doista dogodilo u slučaju Francuske revolucije. “Ovo je doba bilo vrijeme strepnje, potresa, nepodnošljivosti svega posebnoga; jer fanatizam hoće nešto apstraktno i nikakvo raščlanjivanje ... Stoga je i narod u revoluciji ponovno razorio institucije koje je sam napravio, jer je svaka institucija protivna apstraktnoj samosvijesti jednakosti” (§ 5).

Drugi moment volje proizlazi iz toga da je volja kao htijući Ja, upravo kao takva, ili čak uvijek, volja koja hoće nešto određeno (§ 6 i § 7). U samosvijesti nalazimo Ja kao “prelaženje iz nediferencirane neodređenosti prema razlikovanju, određivanju i postavljanju određenosti kao sadržaja i predmeta” (§ 6) htijenja. Ovdje se radi o “imanentnom negativitetu” Ja koji je spekulativna filozofija postavila u unutarnje kretanje slobodne volje. Njezina odluka da hoće nešto određeno, istovremeno je prijelaz prema vlastitoj određenosti, to je odluka da bude sama određeno htijenje, odnosno posebno Ja.

I napokon, treće – oba ova momenta volje nisu prosto nepovezani, kao da stoje jedan pored drugoga, nego je volja bitno “jedinstvo” obaju ovih momenata i njezina sloboda opstoji upravo u ovom “spekulativnom” jedinstvu.

Ovaj pojam volje dokazuje da je samoodređenje ili sloboda njegova supstancija, ali ujedno pokazuje da volja nije “pretpostavljeni subjekt ili supstrat” volje. “... ona nije nešto gotovo i općenito prije svoga određivanja ili prije ukidanja i idealiteta toga određivanja, nego je ona volja tek kao ova djelatnost, koja sebe u sebi posreduje, i kao povratak u sebe” (§ 7). Volja je samo na taj način da ona sama sebe postavlja kao nešto drugo nego što je ona sama. Tako ona prestaje biti općenito. Dakle, ukoliko se ona sama određuje, ali ipak u htijenju nečega drugog ostaje pri samoj sebi i uvijek hoće samu sebe, tada ona zadobiva punu zbiljnost. Htijući samu sebe u hotećem ne znači ništa drugo za volju nego zadržati i ponovno prisvojiti općenitost kao Ja u posebnom određenju.

3. *Struktura Filozofije prava*

Slobodna volja razvija se: a) u sferi apstraktnog ili formalnog prava, b) u sferi moraliteta i c) u sferi običajnosti; tek na kraju je slobodna volja u svojoj o sebi i za sebe općenitoj egzistenciji. Običajnost je jedinstvo obaju prethodnih momenata razvitka. U njoj egzistira sloboda kao izvanjska zbiljnost jednoga svijeta subjekata i njihovih zajedničkih institucija, kao i subjektivna volja pojedinaca. Najviši oblik običajnosti je država, koja je ujedno realna pretpostavka, na kojoj se razvija građansko društvo i obitelj kao na njihovom zajedničkom tlu.

U filozofiji prava krećemo se na tlu objektivnog duha. Objektivni duh regulira međusobne odnose ljudi; utoliko se oni razlikuju, kako od subjektivnog duha (psihologija) tako i od apsolutnog duha, koji svoju djelatnost proizvodi u formama umjetnosti, religije i filozofije. Tlo prava je objektivitet, što znači da ono mora izraditi uvjete pod

kojima pojedinci mogu međusobno sačuvati slobodu. Vodeće pitanje prava glasi: Kako se može uskladiti sloboda jednoga sa slobodom drugog?

U apstraktnom pravu (vlasništvo, ugovor, nepravo) pokazuje Hegel kako je privatno vlasništvo prvi oblik slobode. Nosivi pojmovi u ovom području su osoba i vlasništvo. Kao osoba, subjekt je nosilac prava, a najviša pravna zapovijed glasi: “Budi osoba i poštuji druge kao osobe” (§ 36). Vlasništvo nije ništa drugo nego izvanjska sfera slobode osobe. Iz aspekta prava nije važno koliko i što ja posjedujem, nego da ja mogu samoga sebe slobodno posjedovati u svojem slobodarskom opstanku.

U moralitetu se slobodna volja ne veže s nečim izvanjskim, nego nalazi u samoj sebi izvjesnost i realitet u općem zakonu. Hegel govori o “refleksiji volje u sebi i njezin za sebe bitkujući identitet” (§ 105). Moralitet sadrži određenja rođenja novoga svijeta, Jastva, koje ima svoju izvjesnost u samome sebi.

Hegel smatra da su oba ova momenta još “apstraktna”, jer su jednostrane sfere, “jer pravu nedostaje moment subjektiviteta koji moral opet ima samog za sebe, i tako oba momenta za sebe nemaju nikakvu zbiljnost” (§ 141 dodatak). Točnije rečeno, samo jedinstvo subjektivnog i objektivnog “o sebi i za sebe bistvujućeg dobra” je običajnost.

Nosivi pojmovi u čitavom razvitku Filozofije prava, kao što možemo vidjeti, jesu samoodređenje i samozakonodavstvo. Ovaj razvitak volje koja sama sebe određuje nije u svojoj istini na kraju, nego arhitektonika istine sadrži kraj i cijeli put koji je kružno određen. Autonomna volja pojedinca kreće se u različitim područjima, sferama, ali je uvijek više i jače vezana na zakone privatnog vlasništva, na zakone moraliteta i na strukture države. Solipsističko kretanje pojedinca koncentrirano je na razvitak sopstva, koje se razvija putem zakonitosti. Zakonitost je druga i njegova istinska priroda. Ona mora biti određena u temeljnom zakonu kao prostoru za sve moguće zakone. Da je država (simbolizirana u jednoj osobi) oblikovana pravom, za Hegela je nešto sasvim razumljivo.

Osim ovoga dominantnog kretanja, koje je uvijek nošeno samoodređenjem volje na raznim stupnjevima, opstoji također i jedna druga tendencija u Filozofiji prava u kojoj pojedinci nisu autonomni, nego su u svojem bitku ovisni jedni o drugima. To su sfere obitelji i građanskog društva u kojima pojedinci ne nastupaju kao autonomne osobe, nego su članovi, kako jednog tako i drugog područja. Samo, ovdje je riječ o čovjeku u njegovoj neposrednoj ovisnosti, uvjetovanosti i potrebitosti. Opstoji, naravno, koordinacija i uzajmno određenje između formalno-normativne strukture prava i dinamike građanskoga društva, ali obje mogu ispuniti svoju ulogu samo u ovom radikalnom razdvajanju.

U svojoj analizi ograničujem se samo na građansko društvo, da bih kratko prikazao i ovu drugu tendenciju sadržanu u Filozofiji prava. Prvu tendenciju, samokonstituciju Ja na raznim nivoima, pokazao sam već u prethodnoj analizi prava, morala i države. Princip građanskog društva posebna je osoba, koja, kao posebna, ima za cilj zadovoljenje svojih posebnih potreba, ali ovaj cilj može postići samo ako istovremeno odgovara potrebama i sposobnostima drugih osoba, dakle općenitosti. Ova vrsta “općenitosti”, postignuta putem posredovanja posebnih individua, može se, a o tome Hegel opširno govori, ekonomski konkretizirati. U građanskom društvu vlada logika tržišta, čak i upravo

tamo gdje se pravni poredak shvaća kao zaštita “slobode i vlasništva”. Ovu sferu opisuje Hegel na sljedeći način: “Sebična svrha u svom ozbiljenju, uvjetovana tako općenitošću, osniva sistem svestrane zavisnosti da su subzistencija i dobrobit pojedinaca, te njegov pravni opstanak isprepleteni u subzistenciji, dobrobiti i pravu svih, na tome osnovani i samo u toj povezanosti zbiljski i osigurani. Taj se sistem može ponajprije promatrati kao spoljašnja država – država iz nužde i razumska država” (§ 183). To je država koja je proizašla iz nužde preživljavanja. Uzajamna borba međusobnog priznanja, koja je proizašla iz nesigurnosti života i borbe svih protiv svijeta, bilo je rodno mjesto nastanka moderne države. Ova vrsta povezanosti nije djelo slobode, nego “nužnosti da se posebno uzdigne do oblika općenosti” (§ 186). Za građansko društvo važi: “Zahtijevajući moju svrhu, ja zahtijevam ono općenito, a ovo opet zahtijeva moju svrhu” (§ 184, Dodatak) i zahtijevanje svrhe društva kao cjeline jest sredstvo zahtijevanja vlastitih sredstava.

4. *Koncepcija države*

Filozofija prava sadrži dakle dvije tendencije, koje se međusobno dotiču i uzajamno podržavaju: s jedne strane, država je takvo stanje društva u kojem općenita volja vlada nad građanima i ona je jedini izvor pozitivnog prava, jer samo preko nje mogući su zakoni koji ne čine nepravdu podanicima. S druge strane, nastupa “država nužnosti i razuma” kao odvjetnik i upravitelj zajedničkog dobra građana. Dobar život građana, dakle njihovo opće dobro, ne može biti izvan države, premda prva zadaća države nije organizacija zadovoljenja potreba ljudi. Moderni čovjek vidi svoju slobodu samo u razvoju građanskog društva i države.

Istovremeno razrađuje on i drugu tendenciju koja se ne iscrpljuje u izradi osobnosti političke države, nego naglašava značenje razumske države ili države iz nužnosti. Ovu razumsku državu nalazi Hegel također u novovjekovnoj političkoj filozofiji. Ljudi ne mogu sami preživjeti, nego se oni moraju ujediniti. Svrha njihova ujedinjenja nije samosvrha, nego ovladavanje vanjskim teškoćama. Ovdje nije samoodređenje apsolutni princip, nego uzajamni kompromis, uzajamni uspjeh i srazmjerno jednaki učinak, kao i uzajamna ovisnost.

Jednom je država, promatrana iz ove perspektive, idealna univerzalna osobnost, prilagođena spekulativnom kretanju autorefleksije. To znači da je pojam države tako ustrojen da se samoodređenje i samovladanje autonomne ćudoredne osobe tako univerzalizira da u državi zadobiva potpuno vladavinu nad samom sobom.

S druge strane, država kao razumska država postoji u rastrganosti i nepotpunosti, koja samo tako dugo može egzistirati dokle podržavamo i potvrđujemo prije navedenu njezinu idealnu presumpciju. Ova država iz nužde i razumska država oštećuje, pa čak i negira i destruiira apsolutnu autonomiju osobe, tako da se ona u tom području otuđuje od same sebe.

5. *Njemačka jurisprudencija i Hegel*

Njemački juristi vrlo rano su uočili teškoće Hegelove koncepcije države i najčešće su ju reducirali na razumsku državu. Kao što je poznato, Heller je u Hegelovoj državi vidio aparat moći. On odlučno tvrdi da je Hegel obznanio državu kao aparat “moći, moći i samo moći”⁸ i interpretirao ju je kao tvorevinu apstraktne vladavine. Jezgro njegove teze sadržano je u tvrdnji: “Hegel je formulirao teoriju države, koju je danas (a to znači 1921.) ne samo njemačka nego također i strana znanost općenito priznala. Nakon stoljeća duge znanstvene i političke borbe oko subjekta državne sile, a teorija ju je postavljala ili u ‘narod’ ili u vladara, obznanjuje Hegel kao nosioca suvereniteta nešto treće, što stoji nad objema, a to je: država.”⁹ Temelj ovog monopola “države o sebi” nad narodom i monarhom proizlazi, prema mišljenju Hellera, iz Hegelove teorije osobnosti države. Hegel je u očima Hellera stvorio pojam države kao pravne osobe, što je imalo dalekosežne posljedice na njemačku percepciju države.

Juristička teorija poznaje dobro pojam države kao jurističke osobe. S ovim pojmom nastojalo se stvoriti razliku između novog tipa saveza kakva je “država” i svih ostalih, pogotovo prednovovjekovnih, tipova saveza. Budući da postoje također drugi savezi, čiji tip je određen kvalitetom “jurističko-moralne osobe”, to se državni tip ovog saveza izdiže nad drugom kvalitetom suverenosti. U definiciji Maxa Webera, država je suverena organizacija koja jedina ima monopol legitimne upotrebe sile.

Sam je Hegel smatrao da jurističke discipline njegova doba poznaju samo izvanjsku državu, dakle “građansko društvo” koje on naziva ne političkom državom, nego državom iz nužnosti. Ova izvanjska država realna je egzistirajuća država, kojoj je autonomna čudoredna osoba također nešto samo izvanjsko. Politička država, oboružana vladajućim aparatom, nastupa nasuprot građanskom društvu kao prisila. Ovaj dualitet realno egzistirajuće države i političke države karakterističan je za njemačko političko mišljenje.¹⁰ Dakle, samo država koja se isključivo oslanja na um i moral, kao zajednica reflektirajućih, jest država u punom smislu riječi. Iz ove perspektive razumljivi su zahtjevi za nadilaženjem države, odnosno propovijedi o odumiranju države i njezino nadomještavanje slobodnom asocijacijom proizvođača. Ova linija ide od Marxa i Engelsa, do Blocha i Habermasa, te nije suprotna, nego ide ruku pod ruku s pokušajima reduciranja države na društvo. Pod ovom je perspektivom pozitivna nauka o državi sagledana samo kao postupno prilagođavanje opstojećim odnosima razumske države.

Juristi su, dakle, Hegelov pojam države interpretirali kao aparat moći. Prvi put je formulirao državu kao aparat moći i kao osobu Eduard Albrecht. “Sama država je osobnost, koja ... vlada, djeluje i ima prava.”¹¹ Hermann Heller pripisuje ovaj obrat u pojmu države utjecaju Hegelove ideje države. Zato on misli da “Albrecht u svojoj recenziji

⁸ Heller, H., *Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke*, Gesammelte Schriften, Bd. 1. 1984., str. 22.

⁹ Ibid., str. 192.

¹⁰ Vollrath, E., *Grundlegung einer philosophischen Theorie des Politischen*, Königshausen & Neumann, 1987., str. 100 – 137.

¹¹ Albrecht, E., *Rezension über Mauernbrechers Grundsätze des deutschen Staatsrechts*. u: *Göttingenische Gelehrte Anzeigen* 1837 (ND: Darmstadt 1962), 1492.

nije ništa drugo učinio nego je izradenu teoriju osobnosti države preuzeo od Hegelove filozofije.”¹² Od tada se stalno odvija državnopravna pozitivizacija osobnosti države koja se prikazuje kao odlučujuća moć volje. Dogma osobnosti države stalno se iznova formulira i perpetuira u njemačkom političkom okružju. Tako se u formuliranju C. F. von Gerbera, đaka i nastavljača Albrechtova, pojavljuju ista određenja: “Mislimo državu, (1) kao organizam, u kojoj se čudoredne snage naroda okupljaju u postizanju najviših društvenih svrha i, (2) budući da je ona htijuće i djelujuće biće pokriva ju se s idejom osobnosti. Duša osobnosti je državna sila, ona leži u središtu pravilnog sustava državnog prava, čija je osobita zadaća odgovor na pitanje: što može država htjeti i na koji način može ona objaviti svoju volju? Time polažemo pravnu prirodu državne vlasti, dakle voljnu moć države, u pojam vladavine. Vladanje je sveobuhvatni način sposobnosti volje, koju pravo uopće poznaje.”¹³

Realna država, država “o sebi”, nastupa za Hellera u Hegelovoj koncepciji, kao i u jurističkoj nauci o državi koja je svoju koncepciju preuzela od Hegela, kao realna osoba. Juristički normativni pozitivizam stvorio je od Hegelove koncepcije države realnu osobnost, koja ne postoji samo idealno nego i realno. To je u potpunoj jasnoći izgovorio Georg Jellinek: “Država može samo zahvaljujući svojim organima opstojati; ako se odstrane organi, tada ne preostaje više država kao nosilac svojih organa, nego jurističko ništa.”¹⁴

6. Zaključak

S jedne je strane Hegelova koncepcija države kao zbiljnosti čudoredne ideje, normativni pojam. U tom smislu ona je više regulativni princip u kojem su svi umni pojedinci ujedinjeni u svojem idealitetu. Idealitet ujedinjenja reflektirajućih individua ima dugu tradiciju u njemačkoj političkoj kulturi i njegova je funkcija nadomještanje politike moralom. S druge strane, jurističke tendencije pravnoga pozitiviranja države kao pravne osobe, koja djeluje i koja je garant prava i stvaralac prava, stvara od države aparat zbiljske moći koja izmiče kontroli umne regulative. Obje su tendencije koncentrirane na državu: jednom na državu kao idealnu zajednicu umnih pojedinaca, drugi put na državu kao realan aparat moći. Obje koncepcije države danas su iscrpljene, jer zatvaraju put demokratskom kretanju. Shvaćanje države kao aparata suverene moći dovršilo je svoje mogućnosti. Državno koncentriranu politiku treba, ako ne ukinuti, a ono barem nadopuniti civilnom politikom, koja tek otvara mogućnosti šire participacije građana na zajedničkim stvarima.

¹² Heller, H., *Hegel und der nationale Machtstaatsgedanke*, Ein Beitrag zur politischen Geistesgeschichte. Gesammelte Schriften. Hrsg. von M. Draht und Ch. Müller. Leiden 1971. Bd. 1. 1984., str. 22.

¹³ C. F. von Gerber: *Über die Teilbarkeit deutscher Staatsgebiete*. u: Zeitschrift für Deutsches Staatsrecht und Deutsche Verfassungsgeschichte. Hrsg. von L.K. Aegidi 1 (1867.), 9.

¹⁴ Jellinek, G., *Allgemeine Staatslehre* (1900). 3. Aufl. Leipzig, 1913., str. 560.

Zvonko Posavec

*IS THE STATE – ACCORDING TO ITS ULTIMATE DEFINITION –
A THING OF THE PAST?*

Summary

The author claims that in Hegel's *Philosophy of Law* there are two convergent, overlapping and concurrent tendencies. The first asserts that the state is such a condition of society in which the universal will of citizens is paramount. It is the sole source of positive law, since only the state warrants the laws which do not do injustice to its subjects. In this theory, the state is considered an ideal universal entity, adjusted to the speculative shifts of auto-reflection. The second claims that as the rational state, the state is a union of different interests, providing good life for its citizens. The principle of their union is a particular benefit; not self-determination as the absolute principle but mutual compromise, mutual achievement and relatively equal contribution that creates interdependence.

These two tendencies have entirely defined the understanding of the state in the German cultural space: at one time it is an ideal association among reflective individuals, and at other an apparatus of power. These two abstract solutions may only be overcome via a forceful democratic mediation of the civil society.